

УДК 37.011.3:376.54

ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЛІЦЕЮ ЯК ФАКТОР БЕЗПЕКИ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В. М. Алфімов

У статті проаналізовано сутність освітнього середовища загальноосвітнього навчального закладу. Розглянуто різноманітні точки зору на зміст освітнього середовища. Висвітлено роль освітнього середовища ліцею у розвитку, навчанні та вихованні обдарованих старшокласників. Показано специфіку освітнього середовища ліцею. Розкрито можливості освітнього середовища ліцею у забезпеченні безпеки творчого розвитку ліцеїстів. Розглянуто ризики безпечного освітнього середовища ліцею.

***Ключові слова:** освітнє середовище, освітнє середовище ліцею, специфіка освітнього середовища ліцею, обдаровані старшокласники, ризики безпечного освітнього середовища ліцею.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема безпечного освітнього середовища ліцею є особливо актуальною для навчання і виховання обдарованих старшокласників. Безпечне освітнє середовище ліцею дозволяє всебічно розвиватися обдарованим школярам, сприяє нарощуванню творчого потенціалу особистості, укріплює її духовно, морально і фізично.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми на якій спирається автор. Актуальність проблеми формування освітнього середовища ліцею як фактора безпеки обдарованих старшокласників викликана рядом причин, серед яких створення умов для розвитку юних обдарувань, які дозволяють реалізувати потреби дитини у знаннях, самореалізації як творчої особистості, а також особистісному і професійному самовизначенні. Сучасний український ліцей сьогодні виступає як осередок активного розвитку творчої обдарованості старшокласників. Чимало ліцеїв, що створено при університетах, навчають саме обдарованих учнів старшого шкільного віку. Результати такого навчання проявляються у постійних перемогах ліцеїстів на міжнародних та всеукраїнських олімпіадах, конкурсах, турнірах.

У вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній науці проблеми формування освітнього середовища навчального закладу вивчали І. Зязюн, О. Васильєв, Є. Комлов, І. Краснощок, Є. Сайко, С. Савченко; розвиваючого навчально-виховного середовища Т. Башинська, В. Буряк, Н. Боритко, Р. Дегтяренко, С. Дерябо, О. Жорнова, Ю. Мануйлов, О. Матвієнко, Л. Новікова, М. Соколовський, К. Приходченко, В. Рубцов тощо; організації, моделювання та діагностики С. Селеменев, С. Сергєєв, В. Степанов, І. Улановська, А. Хараш, М. Черноушек ін. Ролі творчого освітнього середовища в позанавчальній роботі були присвячені праці В. Білоусової, О. Галенко, Г. Горбуліна, Н. Гурець, А. Даринського тощо. Ці та інші вчені доводять, що саме освітнє середовище, в якому створюються умови для активної пізнавальної діяльності кожного із учнів, самостійного здобуття знань, розвитку духовності є безпечним для школярів, бо має місце реалізація принципів довіри, поваги і самоцінності дитини, творчої самореалізації. На цьому справедливо наполягають також І. Волошук, М. Євтух та В. Шепотько, які сприйняли спробу аналізу виховного середовища для сільських обдарованих і талановитих школярів.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Разом з тим, не дивлячись на численні публікації щодо освітнього середовища для школярів, в тому числі обдарованих, поза увагою дослідників залишається проблема формування безпечного освітнього середовища для обдарованих старшокласників у ліцеї.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета роботи полягає у розкритті ризиків безпечного освітнього середовища ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Безпечного характеру освітнє середовище ліцею набуває завдяки тому, що заклад всебічно сприяє якомога повнішому розкриттю здібностей, інтересів, нахилів старшокласників, підвищує рівень їх духовного і морального становлення, створює умови для самовдосконалення, саморозвитку, самореалізації пізнавальних потреб учнів в інтелектуальній, емоційній та вольовій сферах, ліквідує орієнтацію на посередність, передбачає розвиток ініціативи і соціальної активності.

Сьогодні в науці активно робиться спроба класифікувати освітні середовища. Вчені вбачають у ньому «уклад життя школи» (О. Тубельський), «спосіб життя закладу освіти», «дух школи»,

«корпоративний дух школи», «організаційний клімат школи» (О. Гуменюк), «освітній простір», «виховна система» (Л. Новикова, С. Савченко, В. Селиванова та ін.), а В. Ясвін вважає за доцільне говорити про «творче освітнє середовище». Однак ці та інші науковці вважають, що освітнє середовище носить характер підтримки кожного учня є сукупністю всіх можливостей навчання, виховання і розвитку особистості. Також воно виступає як сукупність матеріальних факторів освітнього процесу, міжособистісних відношень і спеціально створених педагогами умов для комфортного перебування учнів у навчальному закладі.

Освітнє середовище за твердженням Я. Корчака може бути віднесена до одного із таких типів: «догматичне освітнє середовище» (розвиває пасивність і залежність дитини), «кар'єрне освітнє середовище» (сприяє розвитку активності, але й залежності дитини), «безтурботне освітнє середовище» (сприяє вільному розвитку дитини, але й формує її пасивність) і «творче освітнє середовище» (сприяє вільному розвитку активної дитини). Втім, середовище може бути конкурентним, інноваційним, гуманітарним. Специфіку останнього детально дослідила К. І. Приходченко, справедливо наголосивши, що школи, які створюють таке середовище відрізняються гуманізмом, людиноцентризмом, добротністю тощо.

Щодо безпеки освітнього середовища, то воно, виступаючи важливим фактором ефективного процесу розвитку, виховання і навчання дитини, має сприяти захищеності особистості в закладі освіти від зовнішніх і внутрішніх загроз. При цьому слід пам'ятати, що порушення безпеки призводить до актуалізації механізмів, які спрямовані на організацію виживання, таких як посилення орієнтованого рефлексу, підвищення тривожності, агресивності, готовності захищатися. Також необхідно розуміти, що розвиток особистості успішно реалізується в тій мірі, в якій в умовах психолого-педагогічної безпеки, яка складається в процесі визнання педагогом безумовної цінності кожної дитини, відмови від зовнішнього оцінювання, при глибокому емпатійному розумінні, опори на позитивні риси дитини, необхідності педагогічного такту тощо. Іншими словами, дитина у школі повинна відчувати стан захищеності життєво важливих інтересів, а сама школа не створює небезпеки та загрози, що можуть нанести збитки особистості.

Ліцею, як і школі взагалі, для забезпечення безпеки особистості важливо формувати в учнів правильні поведінкові мотиви, розвивати

такі якості особистості, які спрямовані на безпечну поведінку в світі, що їх оточує, здатність прийняття безпечних рішень в побуті та майбутньої професійної діяльності. Культура безпеки також має передбачати наявність знань, вмінь і навичок щодо зниження індивідуальних і колективних ризиків, формування морально-психологічної стійкості в умовах безпечних ситуацій.

Зовнішні і внутрішні ризики безпеки у ліцеї багато у чому співпадають із ризиками, що властиві для будь-якої загальноосвітньої школи. Наприклад, загрозами безпеки загальноосвітній школі виступають: терористичні та диверсійні акти, «телефонний тероризм», наркотизм, кримінальні правопорушення, пророкування суїциду, порушення правил пожежної безпеки, недисциплінованість персоналу, безконтрольність учнів і персоналу, негативний вплив молодіжної субкультури, слабкі знання безпечної поведінки, незнання реального життя, інтересів і контактів школярів, несправедливість з боку педагогів, слабкість організації дозвілля учнів, слабка система охорони закладу, переповненість класів, неприйняття інших культур. Все це є характеристиками, що зменшують здатність освітнього середовища ліцею бути безпечним.

Разом з тим, серед ризиків безпеки освітнього середовища ліцею є і специфічні. До таких слід віднести: відсутність нормативно-правової бази, яка упорядковує діяльність ліцеїв, відсутність або недосконалість регіональних програм розвитку обдарованості дітей і молоді, невідповідність педагогів до роботи з обдарованими дітьми, недостатній рівень науково-дослідницької роботи педагогів та індивідуалізації навчання, невідповідність матеріально-технічної бази ліцею профілю навчання, обмеження можливості спілкування ліцеїстів із викладачами університетів і співробітниками науково-дослідних установ, слабкість навчальних програм, невідповідність позакласної виховної роботи профілю навчання, авторитарність учителів, відсутність системи пошуку і відбору старшокласників для навчання в ліцеї та системи інтелектуальних змагань. Потенційно небезпечним для творчого розвитку дитини є затягування адаптації школяра до нових умов навчання при його переході із загальноосвітнього закладу до ліцею. Щоб цього не трапилося особливу роль має відігравати доброзичлива атмосфера, підтримка з боку однокласників, знайомство з традиціями тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, освітнє середовище складає основу життєздатності будь-якого

навчального закладу, в тому числі ліцею, у якому відбуваються розвиток, навчання і виховання обдарованих старшокласників. Уникання ризиків в освітньому середовищі ліцею може сприяти творчому розвитку ліцеїстів, їх духовному і моральному становленню. Освітнє середовище ліцею як частина освітнього простору, має повноцінно задовольняти потреби розвитку, соціалізації та культурної ідентифікації ліцеїстів при умові обов'язкової їх безпеки. Ліцей також має формувати культуру безпеки, яка проявляється у способах розумної життєдіяльності учнів в галузі забезпечення безпеки.

Перспективами розкриття проблеми створення та функціонування безпечного освітнього середовища ліцею є уточнення ризиків, що гальмують творче становлення обдарованих старшокласників. Актуальним при цьому може стати аналіз функціонування ліцеїв, що мають інтернати, гуртожитки в університетах, що сприяє найтіснішому спілкуванню із студентами, а також дослідження творчого розвитку в ліцеї дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Література

1. Євтух М. Б., Волощук І. С., Шепотько В. П. Виховне середовище для сільських обдарованих і талановитих школярів: навч. посібник. – Луганськ: Вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2008. – 224 с.
2. Баева И. А. Тренинги психологической безопасности в школе. – СПб., 2002. – 194 с.
3. Баева И. А. Психологическая безопасность в образовании. – СПб., 2002. – 171 с.
4. Гражданкин А. И. Опасность и безопасность // Безопасность труда в промышленности. – 2002. – № 9. – С. 41–43.
5. Дерябо С. Д. Диагностика эффективности образовательной среды. М., 1997.
6. Приходченко К. І. Творче освітньо-виховне середовище в загальноосвітньому закладі гуманітарного профілю: монографія / К. І. Приходченко. – Донецьк, 2007. – 640 с.
7. Приходченко К. І. Організація навчально-виховного процесу загальноосвітніх закладів гуманітарного спрямування: навчальний посібник / К. І. Приходченко. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – 98 с.
8. Регуш Л. А. Безопасность обучения школьников // Психологическая культура и психологическая безопасность в образовании (Санкт-Петербург, 27–28 ноября 2003): Материалы Всероссийской конференции. – М., 2003. – С. 182–185.
9. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – ЦКФЛ РАО, 1997. – 197 с.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА ЛИЦЕЯ КАК ФАКТОР БЕЗОПАСНОСТИ ОДАРЕННЫХ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

В. Н. Алфимов

В статье проанализирована сущность образовательной среды общеобразовательного учебного заведения. Рассмотрены различные точки зрения на содержание образовательной среды. Раскрыта роль образовательной среды в развитии, обучении и воспитании одаренных старшеклассников. Показана специфика образовательной среды лицея. Раскрыты возможности образовательной среды лицея по обеспечению безопасности творческого развития лицеистов. Рассмотрены риски безопасной образовательной среды лицея.

Ключевые слова: образовательная среда, образовательная среда лицея, специфика образовательной среды лицея, одаренные старшеклассники, риски безопасной образовательной среды лицея.

EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF LYCEUM AS A FACTOR OF SAFETY OF GIFTED SENIOR SCHOOLCHILDREN

V. M. Alfimov

The essence of the educational environment of general educational institution has been analysed in the article. Various points of view on the maintenance of the educational environment have been considered. The role of the educational environment in development, training and education of gifted senior schoolchildren has been revealed. A specific of the educational environment of lyceum has been shown. Possibilities of the educational environment of lyceum on assuring a safety of creative development of lyceum students have been disclosed. Risks of the safe educational environment of lyceum have been considered.

Key words: Educational environment, educational environment of lyceum, specifics of the educational environment of lyceum, gifted senior schoolchildren, risks of the safe educational environment of lyceum.

Алфимов Валентин Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна). E-mail: Alfimov_val@meta.ua

Alfimov Valentyn Mykolayovych – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D.), Professor at Pedagogy Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: Alfimov_val@meta.ua